

הרב מרדכי הלפרין

הכרת המציאות בהכלאת צמחים

"כי כל החכמות
הן רקחות וטבחות לתורה
והמה פתחים ושערים לה'".
דרשות חת"ס, פר' בשלח, קיב ע"ב

א. הכרעה מספק בהבנת המציאות

דברי הגר"א על חשיבות ידיעת חכמת הטבע להבנת התורה "כי התורה והחכמה נצמדים יחד"¹, באים לידי ביטוי מעשי מאד בסוגיית ההכלאה בצמחים. הגרי"י וייס זצ"ל מביא את דברי השואל בסוגיא²:

"וז"ל [השואל]: מגדלים היום מין חדש של דגן ע"י שלתוך הפרח של מין אחד מכניסים אבקה של הפרח מהמין האחר, היש בזה דין מרכיב? זוהי כעין הפרי' מלאכותית של מין בשאינו מינו ולא ברור לי אם הדבר נפתר ע"י האמור בחז"א (כלאים סי' ב' ס"ק ט"ז). עכ"ל [השואל]".

על השאלה המעשית עונה בעל המנחת יצחק שם:

"נראה כוונתו לפי מה שמבואר שם דאם אינו צומח אלא נבלע באילן ומטיב צמיחת האילן מותר עיי"ש, ויש בזה ספק במציאות אם כן הוא, בודאי יש לילך לחומרא". עכ"ל.

ב. הכרעת החזון אי"ש

לביאור הסוגיא מן הראוי להבין את דברי החזון אי"ש המזכרים בשאלה. דברי החזון"א מתייחסים למציאות ברורה מאד לבעלי המקצוע, מציאות שלא תמיד היא ברורה לאחרים.

החזון"א כלאי"ם, ב, טז, כותב וז"ל:

"ולא דמי [מרכיב שרף] להרבעה, שאין איסור בנתינת זרע של מין אחד למין אחר. דהתם [בהרבעה] אף באיבר תלוש אין בו משום הרבעה שאין הרבעה אלא בחי. אבל יחור – כל קורט וקורט הוא בריה – כל שראוי להרכיב ולהצמיח והלכך גם השרף הוא בריה שלמה".

1. דברי הגר"א "כפי מה שיחסר לאדם ידיעות משארי החכמות, לעומת זה יחסר לו מאה ידות בחכמת התורה, כי התורה והחכמה נצמדים יחד". הובאו על ידי הרב ברוך שיק משקלוב (אחינו של השאגת אריה) במבוא לתרגום העברי לספר יסודות של אוקלידס (האג, תק"מ).
2. שו"ת מנחת יצחק חלק ז סימן יב אות ב

ובתשובתו לרב חנוך זונדל גרוסברג הוסיף החזו"א שהרכבת שרף בסדק אילן אחר אסורה "דווקא שהנחל מתהווה אח"כ ליחור".³

ג. התאמה מלאה בין דברי החזו"א למציאות

כל בריה, בין מן החי ובין מן הצומח, עשויה מתאים רבים המחוברים ומקושרים אחד לשני. בצמחים, אפשר לקחת חלק מהצמח, ענף ("ייחור") לשתול אותו ולקבל צמח חדש שמבחינה גנטית הוא העתק הצמח ממנו נלקח הייחור (כלומר, מדובר ב"שיבוט"). במקום לשתול באדמה אפשר גם "לשתול" אותו בתוך סדק של אילן אחר, ושתילה זו, מין בשאינו מינו, היא ההרכבה האסורה בכלאיים.

שלא כמו ייחור המוטמן באדמה שמתפתח לצמח שלם, תא בודד של צמח, אם יטמן באדמה, לא יתקיים אלא יאבד. בכל זאת, אפשר היום לקחת תא בודד ולשים אותו במעבדה בסביבה מתאימה לגידול תאים, והתא יתחלק שם לשני תאים שיחזרו ויתחלקו וחוזר חלילה, עד שתיווצר רקמת צמח או ייחור קטן אותו ניתן יהיה לטעת באדמה. והנה, בשרף של עץ אחד נמצאים תאים בודדים שלו. ואם ירכיבו, דהיינו יחדירו את השרף לתוך סדק באילן אחר, התנאים בתוך הסדק יכולים להיות טובים כמו במעבדה, כך שתא בודד שמעורב בשרף יוכל להתפתח לייחור שלם, שהוא, כאמור, העתק הצמח ממנו נלקח השרף. הייחור הזה יצמח מתוך הסדק בדיוק כמו ייחור שלם מוכן שהורכב לתוך הסדק. אפשרות זו היתה קיימת גם בעבר, ועליה דן החזון איש כלאים, ב, טז.

החזון איש מחדש כי למרות שאם נחדיר את השרף לאדמה לא יצמח ממנו ייחור, בכל זאת, מאחר וכשהשרף מוחדר לסדק באילן כן יכול לצמוח ייחור, הרי זו הרכבה אסורה.⁴

על כל פנים החזון איש מסביר ומפרש כי הזרעת זרע בבע"ח ממין לתוך שאינו מינו איננה אסורה, כי הזרע איננו בריה (בניגוד לייחור או לשרף שיש בו תאים הנהפכים לייחור) ובכלאים נאסרה רק הרבעה של בריה שלמה

3. ספר חוקות שדה, בתלמי שדה אות י"ד. הובא גם בספר מעדני ארץ הלכות כלאים, שנערך מכ"י הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, ירושלם תשס"ג, כלאים פ"א ה"ה, אות י, בהערה 84. כמו כן הוזכר בספר דרך אמונה (לשי"ח בהגרי"י) כלאים פ"א, ה"ה, בציון ההלכה אות פב.

4. למרות הכרעת החזו"א, הגרש"ז אויערבאך הסתפק בנקודה זו ונטה להקל כל שאם יזרע בארץ לא יצמח (מעדני ארץ על הלכות כלאים – ירושלים תשס"ג – פ"א ה"ה אות י, ד"ה כמו כן יש לדון בענין הרכבת שרף). אולם נראה שחזר בו ואסר במכתבו לבעל הנשמת אברהם מהטעם ש"במציאות תהיה השדה זרועה משני מינים" גם אם זריקת השרף לסדק באילן היתה של שרף כזה שאילו הוזרק לארץ היה נפסד (נשמת אברהם [מה"ב] חו"מ, תכה, ב, הובא במנחת שלמה מה"ת סי' צז אות כז). מסתבר כי כתב היד ממנו לקחו עורכי ה"מעדני ארץ על כלאים" קדם למכתבו של הגרש"ז זצ"ל ליבליא בעל הנשמת אברהם.

על בריה שלמה בין בין בכלאי בהמה ובין בהרכבת כלאים בצמחים שדינם נלמד מהעלאת כלאים בבהמה.⁵

ומכאן, שזרע בבעלי חיים או בצמחים אשר כידוע היום לכל איננו בריה שלמה שממנה בלבד נוצר הצאצא, אלא שהוא צריך להתחבר קודם לזרע הנקבה ("ביצית") ורק אחרי ההתחברות (= ההפרייה) נוצר תא חדש המהווה בריה שלמה, ורק כשהתא המופרה מתחלק ומתרכבה נוצר ממנו הוולד או הצמח החדש – אין בנתינתו למין אחר איסור כלאים. וכלשון החזו"א שאין איסור כלאים "בנתינת זרע של מין זה למין אחר".

א"כ, ברור מללו שפתיו של הר"ש ישראלי כשהתיר הכלאה בצמחים.⁶ שכן גם בצומח האיסור הוא רק בהרכבת בריה שלמה לתוך אחרת, כבייחור ובשרף, ולא בנתינת זרע של מין צמח אחד במין צמח אחר.

ד. לא תמיד המציאות מבוררת

הבעיה בדברים אלו שלא תמיד המציאות מבוררת לפוסקים. כמו שכתב בשו"ת מנחת יצחק חלק ז, סי' יב אות ב לגבי הכלאת צמחים שיש לו בזה ספק במציאות אם נבלעת אבקת ההפריה באילן המופרה ואז מותר, או שאיננה נבלעת (דהיינו צומחת כמות שהיא) ואסור. ומספק החמיר.

גם מרן בעל שבט הלוי כתב לאיסור⁷, אחרי שהשוה זרע הצמח לשרף הצמח, שכן לדבריו יש לזרע כח הולדה כמו לשרף.⁸

אחרי בקשת המחילה, דברי מרן בעל שבט הלוי צ"ע. שהרי במציאות אין לזרע כוח הולדה עצמי כמו בשרף או בייחור, אלא רק היכולת להתחבר לזרע הנקבה ולהפרותו, כשרק אחרי ההפרייה התא המופרה נעשה בריה שלמה עם כוח הולדה כמו של ייחור. בעוד שלפני ההתחברות, הזרע אינו יותר מחצי בריה, אינו כלום בעצמו, וכמבואר בחזון איש. בנקודה זו של ההבדל בין בריה שלמה לחצי בריה, אין הפרש בין זרע בע"ח לזרע צמח, וכמש"כ החזו"א בחדות "שאינן איסור בנתינת זרע של מין אחד למין אחר".⁹

5. קידושין לט, א: "בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע – מה בהמתך בהרבעה אך שדך בהרכבה".

6. לעיל עמ' 191-192.

7. שבט הלוי חלק ט, סי' רכד.

8. וז"ל שבט הלוי שם: "ולפי דעתו צ"ע לדינא, דגם בזה הלא יש לזרע מין הזכר כח ההלדה, ואנו עושים פעולה שיוליד ממין השני וכמו שרף שכ' החזון איש" עכ"ל.

9. כך פסק גם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאין בהכלאת צמחים איסור כלאים, כי אין באבקת ההפריה כח להצמיח לבדה. הביאו אחיינו הרב יחיאל מיכל שטרן בספרו כשרות ארבעת המינים (ירושלים תשנ"ב), עמ' קפב, עיי"ש. וכ"כ להלכה גם הרש"ל רש"מ עמאר בספרו כרם שלמה, ח"ב סי' א.